

A Jungian analysis of the Anima in Sa'di's Golestan

Majid Azizi¹, Shahrokh Hekmat², Abdolreza Kheradmand³

1. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran. E-mail: majid.azizi7@gmail.com

2. Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran. E-mail: hekmat@iau-arak.ac.ir

3. Ph.D Candidate in Persian language and literature, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran. E-mail: abdolrezakheradmand@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:

Research Article

Article history:

Received 28 June 2025

Received in revised form
26 July 2025

Accepted 01 September
2025

Published Online 21
March 2026

Keywords:

Golestan of Sa'di,
Anima,
Jung,
analytical psychology,
archetype

ABSTRACT

Background: Sa'di's Golestan, as a masterpiece of didactic Persian literature, has consistently been examined from various perspectives. However, despite the significance of archetypes in Jungian analytical psychology for understanding the deeper layers of literary texts, the position and function of the "Anima" archetype in the prose tales of this work have been largely overlooked. This study was conducted to fill this research gap and to offer a novel perspective in this field.

Aims: The present study aimed to analyze the Anima in Sa'di's Golestan based on Jungian analytical psychology.

Methods: This research was conducted using a descriptive-analytical method based on qualitative content analysis. Data were collected through library research and by the direct examination of selected tales from Golestan in which traces of the Anima are evident. The collected data were then analyzed according to the theoretical principles of Jungian analytical psychology.

Results: The findings indicate that the Anima in Golestan is not merely a feminine image but a dynamic psychological force with two contradictory facets. On one hand, in its negative aspect, it appears as a seductive and destructive force that leads characters into an abyss of psychological collapse (the negative Anima). On the other hand, in its positive aspect, it acts as a source of inspiration, self-sacrifice, and a guide toward psychological wholeness and individuation (the positive Anima). This study also revealed that the conflict between this unconscious force and conscious structures (such as reason and piety) is a central psychological theme in the tales, and that the manifestation of the Anima is not limited to human characters but is also reflected in natural symbols (such as water and the garden).

Conclusion: It is concluded that analyzing Golestan from the perspective of the Anima archetype adds a new, psychological dimension to Sa'di's didactic tales. This approach demonstrates that Sa'di was not only a sage and a moral teacher but also a depth psychologist who was well aware of the influence of unconscious forces on human destiny. By revealing this hidden layer in Sa'di's prose, this research contributes to a deeper understanding of the complexities of characterization in this literary masterpiece.

Citation: Azizi, M., Hekmat, Sh., & Kheradmand, A. (2026). A Jungian analysis of the Anima in Sa'di's Golestan *Journal of Psychological Science*, 25(157), 1-13. [10.61186/jps.25.157.15](https://doi.org/10.61186/jps.25.157.15)

Journal of Psychological Science, Vol. 25, No. 157, 2026

© The Author(s). DOI: [10.61186/jps.25.157.15](https://doi.org/10.61186/jps.25.157.15)

✉ **Corresponding Author:** Majid Azizi, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak Branch, Islamic Azad University, Arak, Iran.

E-mail: majid.azizi7@gmail.com, Tel: (+98) 9183629097

Extended Abstract

Introduction

Sa'di's Golestan has traditionally been analyzed from reflective (a mirror of society) or didactic (a moralistic text) perspectives (Ansari Fard et al., 2016; Majd & Gholamaei Sha'bani, 2019). These approaches, by focusing on conscious and social layers, are insufficient for fully explaining the unconscious motivations and complex behaviors of the characters (Yavari, 2017). Meanwhile, although Jungian criticism has been applied to Persian literature, particularly in analyzing the Anima archetype in the poetic works of figures like Attar, Rumi, and Ferdowsi (Afrani Argi & Mashhur, 2018; Khosravi, 2020), a significant research gap exists regarding the systematic application of this theory to the narrative prose of Golestan.

To address this gap, this study employs Carl Jung's analytical psychology as its theoretical framework. According to Jung, the human psyche is influenced by the collective unconscious and its archetypes—universal, inherited patterns that manifest in literature (Juang & Hull, 2023). One of the most critical of these archetypes is the “Anima,” the unconscious feminine aspect within the male psyche. The Anima possesses a dualistic nature: in its positive manifestation, it is a source of inspiration, love, and a guide toward psychological wholeness; however, in its negative aspect, it becomes a seductive and destructive force leading to ruin (Hobson, 2018; Hunt, 2012). Understanding this duality is key to deciphering the internal conflicts of the characters in Golestan.

Consequently, the primary problem of this research is to investigate the narrative and dramatic function of the Anima archetype in the tales of Golestan. The objective is to demonstrate that Sa'di, beyond his role as a moral sage, acts as a profound intuitive psychologist who masterfully depicted the influence of unconscious forces on human destiny. This study therefore seeks to answer the fundamental question: How does the Anima archetype, with its positive and negative facets, manifest in the tales of Golestan, and what role does it play in shaping the characters' narrative actions and psychological conflicts?

Method

The present study employs a qualitative research approach and is both fundamental and applied in its purpose. It utilizes a descriptive-analytical research design; the descriptive phase involves elucidating the theoretical foundations of Jung's analytical psychology, particularly the Anima archetype, alongside presenting relevant tales from Golestan. Subsequently, the analytical phase entails the examination and interpretation of these tales within the aforementioned theoretical framework to explain their symbolic and psychological functions. Data were collected through library research, drawing from two primary categories: the primary source, which is the complete text of Sa'di's Golestan, and secondary sources, including scholarly works on Jungian psychology, books on psychological and archetypal criticism, peer-reviewed articles, and encyclopedias. The primary tool for data analysis is qualitative content analysis with an interpretive approach. Within this method, the researcher moves beyond the formal frequency of words to uncover and identify latent themes, patterns, and meanings embedded in the text. Accordingly, the tales of Golestan serve as the units of analysis. Components such as character actions, symbols (e.g., water, flower, maiden, garden), internal conflicts (reason vs. love, piety vs. temptation), and narrative outcomes were systematically identified, classified, and interpreted in relation to the positive and negative facets of the Anima archetype.

The research was executed through a four-stage process. First, an in-depth study of the works of Jung and his commentators was conducted to establish a precise understanding of concepts such as the collective unconscious, archetypes, and specifically the dual aspects of the Anima. Second, the complete text of Golestan was meticulously read to identify and select tales where female characters or Anima-related concepts play a pivotal role. The third stage involved the qualitative analysis of each selected tale, examining its narrative structure and characterization while aligning its actions and symbols with the theoretical framework. Finally, the findings were classified based on common functions (such as the positive Anima, negative Anima, and the conflict

between the Anima and the Persona) to formulate a final conclusion that directly addresses the primary research question.

Results

An analysis of the tales in Sa'di's Golestan from the perspective of Jungian analytical psychology elucidates the prominent presence and complex function of the Anima archetype within Sa'di's narrative world. This archetype does not merely appear as a passive beloved; rather, it acts as a dynamic and decisive force that shapes the characters' destinies. The research findings indicate that Sa'di intuitively portrayed the dual, contradictory faces of this archetype. On one hand, the negative Anima functions as a destructive force, while on the other, the positive Anima plays a transcendent role, guiding toward psychological wholeness. The conflict between this force and conscious structures, along with its manifestation in natural symbols, constitutes the other key axes of this analysis.

One of the most outstanding functions of the Anima in Golestan is its dark and destructive aspect, which, when repressed, is projected as a ruinous force (Saiz & Gars, 2022). The tale of the "Deceived Ascetic" is a prime example of this pattern; a pious man, having suppressed his emotional side, becomes vulnerable to the Anima figure of the "beautiful handmaiden" and his identity collapses. This destructive pattern is activated differently in the tale of the "King and the Chinese Handmaiden"—through rage triggered by rejection. The king's sadistic and imbalanced reaction to the handmaiden's refusal is a manifestation of a negative and humiliated Anima that drives a psychologically unintegrated character toward ruin.

Conclusion

The present study demonstrated that the Anima archetype in Golestan functions beyond a mere literary component, operating as a narrative-pedagogical mechanism through which Sa'di performs a psychological dissection of the human condition for the indirect instruction of the audience (Majd & Gholami Sha'bani, 2019). In contrast to previous research focused on the positive Anima in lyric poetry, this study revealed that within the realistic prose of Golestan, it is the negative facet of

In both tales, the inability to recognize and manage this internal force leads to the characters' downfall.

In contrast to its dark facet, the Anima in Golestan also possesses a luminous and transcendent function, acting as a bridge toward "individuation" or personality wholeness (Perin, 2024). This role culminates in the tale of the "Self-Sacrificing Youth in the Sea," where the youth's absolute self-sacrifice is a manifestation of the individuation process, in which the hero, by embracing the force of love (the Anima), transcends his ego and achieves psychological integration. Furthermore, the conflict between the unconscious force of the Anima and conscious structures (the Persona), such as "reason" and "piety," is one of the most dynamic psychological aspects of the work. The "Pious Man Caught in Love's" confession that the "Sultan of Love" overcomes the "strength of piety's arm" expresses Sa'di's profound awareness of the hierarchy of psychic forces.

Finally, the function of the Anima in Golestan is not confined to human characters but is also manifested in the symbols of nature. According to Jungian theory, elements such as the "garden," representing a feminine and enveloping space (in the ascetic's tale), and "water," as a life-giving element (in the thirsty youth's tale), amplify the psychological functions of the Anima. The recurrent use of these symbols demonstrates that, for Sa'di, the Anima is a vital force permeating all of nature. The analysis of selected tales confirms that in the narrative world of Golestan, the Anima holds a dual power (both constructive and destructive), and Sa'di masterfully depicted these two contradictory faces of the human psyche and their impact on human destiny.

the Anima and its conflict with the conscious mind that plays a more central role. By narrating the fall of the pious ascetic and the destructive rage of the king, Sa'di presents "clinical cases" of the consequences of psychological disintegration, warning that the repression of the unconscious force of the Anima, regardless of one's social mask (Persona), inevitably leads to psychic collapse (Rahmani et al., 2010).

A key distinguishing aspect of this research is its revelation that Sa'di employs the Anima archetype to challenge and deconstruct the "Persona." The

confrontation between the old man's logic and the young girl's instinct, with the victory of the natural life force, challenges the traditional image of Sa'di as an absolute promoter of reason. This study posits Sa'di as a depth psychologist, keenly aware of the limitations of the conscious ego and the power of unconscious forces, who intuitively understood that "psychological wholeness" is achieved not through the elimination of one pole, but through the integration of internal polarities (reason and love, conscious and unconscious).

The theoretical and innovative contribution of this research is the proposal of a model termed "Sa'di's Psychological Triangle," which explains the three primary paths characters take when encountering the Anima: 1) The Path of Repression and Fall, where denying the Anima leads to the character's collapse (e.g., the ascetic and the king). 2) The Path of Acceptance and Transcendence, where acknowledging the Anima transforms it into a positive force for altruism and individuation (e.g., the self-sacrificing youth). 3) The Path of Conflict and Consciousness, wherein the character is aware of their internal conflict, and this very awareness becomes the first step toward integration (e.g., the pious man caught in love). This triangle provides an effective analytical framework for a psychological critique of Golestan.

In conclusion, this research proved that Golestan is a rich repository of psychological intuitions and that Sa'di symbolically provides his audience with a roadmap for the process of "individuation." The proposal of "Sa'di's Psychological Triangle" as a

central achievement offers a new tool for the critique of classical texts. For future research, it is suggested that other archetypes, such as the "Shadow," be examined in Golestan, and a comparative study be conducted on the application of the Anima in the prose of Golestan versus the poetry of Bustan. This approach affirms that re-reading classical texts with modern critical tools is not only possible but essential for revealing new layers of meaning and strengthening their relevance to the concerns of contemporary humanity.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines: All ethical principles have been adhered to in the present study. This research is a textual analysis and does not involve human or animal subjects. Throughout all stages of the research, the authenticity of texts and adherence to the principles of accurate citation and referencing (including the works of Sa'di, Jung, and other scholars) have been maintained, and any form of plagiarism has been avoided.

Funding: This research was conducted without any financial support.

Authors' contribution: The authors of the article was/were responsible for all aspects of the research, from the initial idea and conceptual design to the literature review, data analysis, and final manuscript writing.

Conflict of interest: The authors declare that they have no conflicts of interest related to this research.

Acknowledgments: The authors would like to sincerely thank the esteemed reviewers for their insightful and constructive comments, which helped to improve the quality of this article.

بررسی آنیما در گلستان سعدی بر اساس روانشناسی تحلیلی یونگ

مجید عزیزی^۱، شاهرخ حکمت^۲، عبدالرضا خردمند^۳

۱. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

۲. استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

۳. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.

چکیده

مشخصات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۷

بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴

پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۰

انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۱/۰۱

کلیدواژه‌ها:

گلستان سعدی،

آنیما،

یونگ،

روانشناسی تحلیلی،

کهن‌الگو

زمینه: گلستان سعدی به عنوان یکی از شاهکارهای تعلیمی ادبیات فارسی، همواره از منظرهای گوناگون بررسی شده است. با این حال، علی‌رغم اهمیت کهن‌الگوها در روان‌شناسی تحلیلی یونگ برای درک لایه‌های عمیق متون ادبی، جایگاه و کارکرد کهن‌الگوی «آنیما» در حکایات منثور این اثر مغفول مانده است. این پژوهش با هدف پر کردن این خلأ تحقیقی و اثبات نوآوری در این حوزه انجام شده است.

هدف: پژوهش حاضر با هدف بررسی آنیما در گلستان سعدی بر اساس روان‌شناسی تحلیلی یونگ انجام گرفت.

روش: این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و بر مبنای تحلیل محتوای کیفی به انجام رسیده است. داده‌ها از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و با بررسی مستقیم حکایات منتخب از گلستان که در آن‌ها ردپای آنیما مشهود است، گردآوری و بر اساس مبانی نظری روان‌شناسی تحلیلی یونگ تحلیل شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که آنیما در گلستان صرفاً یک تصویر زنانه نیست، بلکه نیرویی روانی و پویا با دو چهره متضاد است: از یک سو، در وجه منفی خود به صورت نیرویی اغواگر و ویرانگر ظاهر می‌شود که شخصیت‌ها را به ورطه سقوط روانی می‌کشاند (آنیمای منفی)؛ و از سوی دیگر، در وجه مثبت خود به عنوان منبع الهام، ایثار و راهنمای رسیدن به تمامیت روانی و فردیت عمل می‌کند (آنیمای مثبت). این پژوهش همچنین نشان داد که جدال میان این نیروی ناهشیار و ساختارهای خودآگاه (چون عقل و تقوی) یکی از محورهای اصلی روانشناختی در حکایات است و تجلی آنیما تنها به شخصیت‌های انسانی محدود نشده و در نمادهای طبیعت (مانند آب و باغ) نیز بازتاب یافته است.

نتیجه‌گیری: نتیجه‌گیری می‌شود که تحلیل گلستان از منظر کهن‌الگوی آنیما، بعدی نوین و روانشناختی به حکایات تعلیمی سعدی می‌افزاید. این رویکرد نشان می‌دهد که سعدی نه تنها یک حکیم و آموزگار اخلاق، بلکه یک روان‌شناس ژرف‌نگر بوده که به خوبی از تأثیر نیروهای ناهشیار بر سرنوشت انسان آگاهی داشته است. این پژوهش با آشکار ساختن این لایه پنهان در نثر سعدی، به درک عمیق‌تری از پیچیدگی‌های شخصیت‌پردازی در این شاهکار ادبی کمک می‌کند.

استناد: عزیزی، مجید؛ حکمت، شاهرخ؛ و خردمند، عبدالرضا (۱۴۰۵). بررسی آنیما در گلستان سعدی بر اساس روانشناسی تحلیلی یونگ. مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۵، شماره ۱، ۱۵۷-۱۳.

مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۵، شماره ۱، ۱۴۰۳. DOI: [10.61186/jps.25.157.15](https://doi.org/10.61186/jps.25.157.15)

✉ نویسنده مسئول: مجید عزیزی، استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران. رایانامه: majid.azizi7@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۸۳۶۲۹۰۹۷

گلستان سعدی، به عنوان یکی از ستون‌های اصلی نثر فارسی، قرن‌هاست که از منظرهای گوناگون مورد تأمل و تفسیر قرار گرفته است (انصاری فرد و همکاران، ۱۳۹۵). تحلیل‌های کلاسیک عموماً این اثر را در چارچوب مدل انعکاسی بررسی کرده و آن را آینه‌ای از شرایط اجتماعی، سیاسی و اخلاقی عصر مؤلف دانسته‌اند که در آن، سعدی در مقام حکیمی جهان‌دیده، تجارب خود را بازتاب می‌دهد (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۹). در رویکردی دیگر، مدل مخاطب‌محور، گلستان را متنی تعلیمی می‌داند که هدف اصلی آن، تربیت و اصلاح خواننده از طریق پند و اندرز است (مجد و غلامعی شعبانی، ۱۳۹۸). رویکردهای نوین‌تر با اتخاذ مدلی ترکیبی، این اثر را محصول تعامل پیچیده‌ای میان جهان‌بینی مؤلف، ساختارهای اجتماعی عصر او و تأثیرگذاری هدفمند بر مخاطب می‌بینند (ترابی و همکاران، ۱۳۹۸). با این وجود، این مدل‌ها غالباً بر لایه‌های آگاهانه، اخلاقی و اجتماعی متن تمرکز دارند و به نیروهای درونی و انگیزه‌های ناخودآگاهی که کنش شخصیت‌های حکایات را شکل می‌دهند، کمتر پرداخته‌اند؛ این در حالی است که بسیاری از رفتارهای پیچیده و متناقض شخصیت‌های گلستان، مانند سقوط ناگهانی یک پارسیا یا ایثار غیرمنتظره یک عاشق، با تحلیل‌های صرفاً اجتماعی و اخلاقی به طور کامل قابل تبیین نیستند (یاوری، ۱۳۹۶).

برای عبور از این سطح تحلیلی و دستیابی به درکی عمیق‌تر از پیچیدگی‌های روان انسان که در حکایات سعدی به تصویر کشیده شده، می‌توان از نظریات روان‌پویشی بهره گرفت (خردمند و همکاران، ۱۴۰۲). این مکتب که با تلاش‌های زیگموند فروید برای کشف ساحت ناخودآگاه ذهن آغاز شد، این فرض بنیادین را مطرح کرد که بخش بزرگی از رفتار انسان توسط نیروهایی هدایت می‌شود که از دسترس آگاهی مستقیم او خارج هستند (مرساند، ۲۰۲۵). کارل گوستاو یونگ، با گسترش این دیدگاه، مفهوم ناخودآگاه جمعی^۱ را معرفی کرد؛ گنجینه‌ای موروثی از تجارب مشترک کل بشریت که در طول تاریخ انباشته شده است (جوآنگ و هول، ۲۰۲۳). بر خلاف فروید که ناخودآگاه را عمدتاً مخزن امیال سرکوب‌شده فردی می‌دانست، یونگ معتقد بود انسان‌ها با گنجینه‌ای از تصاویر و الگوهای ازلی به دنیا می‌آیند که سرنوشت روانی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد

1. Collective Unconscious
2. Archetypes
3. Persona
4. The Shadow

(یاداو و یاداو، ۲۰۲۴). این دیدگاه، ابزاری قدرتمند برای تحلیل ادبیات فراهم می‌آورد، زیرا متون بزرگ ادبی را نه فقط محصول تجارب فردی نویسنده، بلکه تجلی گاه تجارب مشترک و جهانی انسان می‌داند (داوید کو، ۲۰۲۱).

محتوای اصلی ناخودآگاه جمعی را کهن‌الگوها^۲ تشکیل می‌دهند؛ صور مثالی یا الگوهای غریزی و جهان‌شمولی که در رؤیاها، اساطیر، هنر و ادبیات ملت‌های گوناگون با اشکال متفاوت اما با محتوایی یکسان تکرار می‌شوند (میلز، ۲۰۱۹). کهن‌الگوهایی نظیر پرسونا^۳ (نقاب اجتماعی)، سایه^۴ (جنبه‌های تاریک و سرکوب‌شده شخصیت)، پیر خردمند^۵، و خویشتن^۶، ساختارهای بنیادین روان انسان را تشکیل می‌دهند (جیجو و جورج، ۲۰۲۱). این الگوها دو سویه (مثبت و منفی) دارند و به صورت بالقوه در روان هر فرد وجود دارند و در شرایط خاصی فعال شده و بر رفتار، ادراک و عواطف او مسلط می‌شوند (تامریان و همکاران، ۲۰۱۹). ادبیات به دلیل ماهیت نمادین خود، یکی از غنی‌ترین بسترها برای مشاهده و تحلیل کارکرد این کهن‌الگوهاست، زیرا نویسندگان بزرگ به شکلی شهودی این الگوهای جهانی را در شخصیت‌پردازی و پیرنگ‌های داستانی خود به کار می‌گیرند (اولجارکزیک، ۲۰۱۸).

یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین کهن‌الگوها در روان‌شناسی تحلیلی یونگ، آنیما^۷ یا «جان‌بانو» است؛ تصویر درونی و ناخودآگاه زنانگی در روان مرد. یونگ تأکید می‌کند که هر مردی تصویری ازلی از زن را در درون خود حمل می‌کند و تکامل شخصیت و رسیدن به تمامیت، در گرو شناخت این وجه درونی و ارتباط با آن است آنیما صرفاً یک مفهوم انتزاعی نیست، بلکه نیرویی پویاست که بر احساسات، خلاقیت، روابط و مسیر معنوی مرد تأثیر عمیق می‌گذارد (هابسون، ۲۰۱۸). این کهن‌الگو نیز همانند سایر کهن‌الگوها، دارای دو چهره متضاد است. در وجه مثبت، آنیما به عنوان راهنمای درونی، منبع الهام هنری، تجلی عشق متعالی و پلی به سوی معنویت و تمامیت روان عمل می‌کند. در وجه منفی، می‌تواند به شکل یک نیروی اغواگر و ویرانگر ظاهر شود که مرد را به ورطه احساسات بیمارگون، بی‌خردی و تباهی می‌کشاند و او را از مسیر عقلانیت و تعادل دور می‌سازد

5. The Wise Old Man
6. self
7. Anima

(هانت، ۲۰۱۲). شناخت این دوگانگی برای درک بسیاری از کشمکش‌های درونی شخصیت‌های مذکر در ادبیات، از جمله حکایات گلستان، ضروری است (خردمند و همکاران، ۱۴۰۲).

بررسی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که کاربرست نظریات یونگ در نقد ادبی فارسی، حوزه‌ای پر بار بوده است. پژوهشگران متعددی کهن‌الگوی آنیما را در شعر فارسی کاویده‌اند؛ برای نمونه، جم‌زاده (۱۳۹۳) و حرّی (۱۳۸۸) به تحلیل آنیما در شعر شاملو پرداخته‌اند، افرانی ارگی و مشهور (۱۳۹۷) نمود آن را در غزلیات عطار بررسی کرده و خسروی (۱۳۹۹) نقش آن را در شاهنامه فردوسی تبیین نموده است. همچنین صرفی و عشقی (۱۳۸۷) در مقاله‌ای جامع به نمودهای مثبت آنیما در آثار شاعرانی چون حافظ و مولوی اشاره کرده‌اند. با این حال، وجه مشترک تمامی این پژوهش‌ها تمرکز بر آثار منظوم و عمدتاً غنایی است. این امر نشانگر یک خلأ پژوهشی مشخص است: کاربرست نظام‌مند این نظریه بر نثر روایی و حکایاتی گلستان سعدی تاکنون مغفول مانده و تحقیقی مستقل به آن نپرداخته است.

با توجه به مباحث مطرح شده، مسئله اصلی این پژوهش از یک خلأ مشخص در مطالعات سعدی پژوهی نشأت می‌گیرد. اگرچه پژوهش‌های متعددی کهن‌الگوی آنیما را در شعر غنایی فارسی، به ویژه در آثار شاعرانی چون حافظ، عطار و مولوی بررسی کرده‌اند و بر تجلی آن در «تصویر معشوق» متمرکز بوده‌اند، اما کاربرست این نظریه بر نثر روایی و حکایاتی گلستان سعدی به شکل نظام‌مند مورد غفلت واقع شده است. تحلیل‌ها تاکنون نشان نداده‌اند که این کهن‌الگو چگونه در ساختار داستانی حکایات عمل می‌کند و چگونه بر تصمیمات، تحولات و سرنوشت شخصیت‌های مردی که سعدی خلق کرده (از پادشاه و پارسا گرفته تا درویش و جوان عاشق) تأثیر می‌گذارد. به عبارت دیگر، کارکرد دراماتیک و روایی آنیما در نثر سعدی، حوزه‌ای بکر و نیازمند واکاوی است. هدف آن است که با تحلیل حکایات منتخب، نشان داده شود که سعدی نه تنها به عنوان یک حکیم اخلاق‌گرا، بلکه در مقام یک روان‌شناس ژرف‌نگر، به شکلی شهودی از تأثیر نیروهای ناهشیار بر رفتار انسان آگاه بوده است. این رویکرد می‌تواند لایه‌ای نوین و عمیق‌تر از معنا را در این شاهکار ادبی آشکار سازد و درک ما را از پیچیدگی‌های انسان‌شناسی در آثار سعدی غنی‌تر گرداند. بنابراین، این پژوهش در صدد است تا با کاربرست نظریه روان‌شناسی تحلیلی یونگ، به این پرسش اساسی پاسخ دهد که کهن‌الگوی آنیما با وجوه مثبت و منفی

خود، چگونه در حکایات گلستان تجلی یافته و چه نقشی در شکل‌دهی به کنش‌های داستانی و تعارضات روانی شخصیت‌ها ایفا می‌کند؟

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: پژوهش حاضر از نظر رویکرد، پژوهشی کیفی و از نظر هدف، کاربردی-بنیادی است. طرح این پژوهش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد، زیرا در بخش توصیفی به شرح مبانی نظری روان‌شناسی تحلیلی یونگ و به‌ویژه کهن‌الگوی آنیما و همچنین ارائه حکایات مرتبط از گلستان پرداخته می‌شود و در بخش تحلیلی، این حکایات بر اساس چارچوب نظری ذکر شده، واکاوی و کارکردهای نمادین و روانشناختی آن‌ها تبیین می‌گردد.

روش گردآوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای است. داده‌های این پژوهش از دو دسته منابع اصلی گردآوری شده‌اند: منبع دست اول که شامل متن کامل کتاب *گلستان سعدی* (بر اساس نسخه معتبر...) است و منابع دست دوم که دربرگیرنده آثار مکتوب در حوزه روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ، کتاب‌های مرتبط با نقد روانشناختی و نقد اسطوره‌گرا، مقالات علمی-پژوهشی و دانشنامه‌ها می‌باشد.

ابزار اصلی برای تحلیل داده‌ها، تحلیل محتوای کیفی با رویکردی تفسیری است. در این روش، پژوهشگر به جای تمرکز بر فراوانی صوری واژگان، به دنبال کشف و شناسایی مضامین، الگوها و معانی پنهان در متن است. به این ترتیب، حکایات گلستان به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شده و مؤلفه‌هایی چون کنش شخصیت‌ها، نمادها (آب، گل، کنیزک، باغ)، تعارضات درونی (عقل و عشق، پارسایی و وسوسه) و پیامدهای داستانی، در ارتباط با وجوه مثبت و منفی کهن‌الگوی آنیما شناسایی، طبقه‌بندی و تفسیر شده‌اند. فرآیند انجام پژوهش در چهار مرحله اصلی صورت گرفته است:

۱. **مطالعه و تبیین مبانی نظری:** مطالعه عمیق آثار یونگ و شارحان او برای درک دقیق مفاهیمی چون ناخودآگاه جمعی، کهن‌الگو و به‌ویژه آنیما و وجوه دوگانه آن.

۲. **شناسایی و گزینش داده‌ها:** مطالعه دقیق متن کامل گلستان سعدی و شناسایی و گزینش حکایاتی که در آن‌ها شخصیت‌های زن یا مفاهیم مرتبط با آنیما (عشق، اغوا، ایثار، طبیعت و...) نقش کلیدی دارند.

۳. تحلیل و تفسیر: تحلیل کیفی هر یک از حکایات منتخب، بررسی ساختار روایی و شخصیت‌پردازی آن‌ها و تطبیق کنش‌ها و نمادها با چارچوب نظری کهن‌الگوی آنیما.

۴. طبقه‌بندی و نتیجه‌گیری: دسته‌بندی یافته‌ها بر اساس مضامین و کارکردهای مشترک (مانند آنیمای مثبت، آنیمای منفی، جدال آنیما و پرسونا) و استنتاج نهایی به منظور پاسخگویی به پرسش اصلی پژوهش.

یافته‌ها

تحلیل حکایات گلستان از منظر روان‌شناسی تحلیلی یونگ، نشان‌دهنده حضور پررنگ و کارکرد پیچیده کهن‌الگوی آنیما در جهان داستانی سعدی است. این کهن‌الگو صرفاً در قامت معشوقی منفعل ظاهر نمی‌شود، بلکه به عنوان نیرویی پویا و تعیین‌کننده، سرنوشت شخصیت‌ها را رقم می‌زند. در این بخش، یافته‌های پژوهش در چهار محور اصلی شامل «آنیمای منفی: تجلی اغواگری و سقوط روانی»، «آنیمای مثبت: تجلی ایثار و تمامیت روانی»، «جدال آنیما و ساختارهای خودآگاه» و «نمادهای آنیمایی در طبیعت» مورد بررسی و تبیین قرار می‌گیرد.

آنیمای منفی: تجلی اغواگری و سقوط روانی

یکی از برجسته‌ترین کارکردهای آنیما در حکایات گلستان، وجه تاریک و ویرانگر آن است. زمانی که آنیما به رسمیت شناخته نشده و انرژی روانی آن سرکوب شود، به صورت نیرویی مخرب و اغواگر فرافکنی می‌شود که می‌تواند استوارترین شخصیت‌ها را نیز به ورطه سقوط بکشانند (سایز و گرز، ۲۰۲۲). سعدی این فرآیند روانی را در قالب داستان‌هایی عبرت‌آموز به تصویر می‌کشد که در آن‌ها، قهرمانان داستان قربانی آنیمای منفی فرافکنی شده خود می‌شوند. دو حکایت «عابد فریب‌خورده» و «پادشاه و کنیزک چینی» نمونه‌های اعلای این الگو هستند. در حکایت عابد (باب دوم، حکایت ۳۳)، شخصیتی را می‌بینیم که با ریاضت‌کشی و کناره‌گیری از دنیا، جنبه‌های احساسی و زنانه روان خویش را سرکوب کرده است. اما این سرکوب، او را در برابر وسوسه آسیب‌پذیرتر می‌کند. باغ دلگشا و «کنیزک خوبروی عابد فریب» که پادشاه برای او مهیا می‌کند، در حقیقت تجسم همان آنیمای سرکوب‌شده‌ای است که اکنون با قدرتی ویرانگر بازگشته است. عابد که فاقد هرگونه تمایز یافتگی عاطفی است، یارای مقاومت در برابر این تصویر را ندارد و تمام هویت پارسایانه او در یک لحظه فرو

می‌ریزد. این همان وضعیتی است که یولاند یاکوبی آن را «سلطه کورکورانه» آنیما بر مردانی می‌داند که جنبه زنانه و عاطفی روحشان نامتمايز مانده است (جوانگ، ۲۰۲۰). سقوط عابد، هشدار روانشناختی است درباره خطرات نادیده گرفتن تمامیت وجودی انسان.

این الگوی ویرانگر در حکایت پادشاه و کنیزک چینی (باب اول، حکایت ۴۰) به شکلی دیگر، یعنی از طریق خشم و تحقیر، خود را نشان می‌دهد. در اینجا، آنیمای منفی نه در قالب اغواگری، بلکه در قالب واکنش خصمانه به طرد شدن فعال می‌شود. زمانی که کنیزک از هم‌خواهی با پادشاه ممانعت می‌کند، آنیمای تحقیرشده پادشاه به شکل خشمی سادیستی و نامتعادل فوران می‌کند. او کنیزک را به «سیاهی» بدمنظر می‌بخشد تا او را مجازات و تحقیر کند. این واکنش شدید و غیرمنطقی، نشانگر شخصیتی است که به دلیل عدم یکپارچگی روانی، قادر به مدیریت احساسات خود نیست و تحت تسخیر وجه منفی و تاریک روان خویش قرار دارد. تصمیم پادشاه برای کشتن کنیزک و مرد سیاه، اوج تسلط این آنیمای ویرانگر است که تنها با مداخله وزیر (نماد خرد و عقلانیت) مهار می‌شود. در هر دو حکایت، چه عابد و چه پادشاه، به دلیل ناتوانی در شناخت و مدیریت آنیمای روان خویش، به ورطه تباهی کشیده می‌شوند و سعدی با ظرافت، نتایج فاجعه‌بار عدم یکپارچگی روانی را به تصویر می‌کشد.

آنیمای مثبت: تجلی ایثار، الهام و تمامیت روانی

در مقابل وجه تاریک، آنیما در گلستان کارکردی روشن و تعالی‌بخش نیز دارد. آنیما در وجه مثبت خود، پلی به سوی ژرفای روان، منبع الهام، معنابخشی به زندگی و نیروی محرکه برای رسیدن به «فردیت» یا تمامیت شخصیت است. این جنبه از آنیما، مرد را به سوی ارزش‌های والای انسانی مانند عشق، فداکاری و خلاقیت سوق می‌دهد (پرین، ۲۰۲۴). این کارکرد در چندین حکایت از باب پنجم (در عشق و جوانی) به اوج خود می‌رسد. حکایت جوان پاکباز در دریا (حکایت ۲۱)، نمونه اعلای آنیمایی است که به ایثار مطلق می‌انجامد. در این حکایت، جوان عاشق در لحظه مرگ، از نجات خود چشم‌پوشی کرده و فریاد می‌زند: «مرا بگذار و دست یار من گیر». این عمل، فراتر از یک کنش عاشقانه صرف است؛ این تجلی فرآیند «نفرد» است که در آن، قهرمان با پذیرش کامل نیروی عشق (آنیما)، از خود فردی و غریزه بقا فراتر رفته و به یکپارچگی روانی و اخلاقی دست می‌یابد.

او با این ایثار، به تعبیر سعدی، راه و رسم عشق‌بازی را به کمال می‌رساند و به اسوه وفاداری بدل می‌شود.

این نقش زندگی‌بخش آنیما در حکایت جوان تشنه و معشوق (حکایت ۱۶) نیز به زیبایی به تصویر کشیده شده است. جوان که از «حرارت تموز» در حال هلاکت است، با دیدن جمال معشوق که با قدحی آب و شکر به سویش می‌آید، جانی دوباره می‌یابد. او می‌گوید: «شراب از دست نگارینش برگرفتم و بخوردم و عمر از سر گرفتم». در اینجا، آب که از دست معشوق (تجسم آنیما) گرفته می‌شود، نماد «آب حیات» است. این صحنه، استعاره‌ای قدرتمند از کارکرد روانشناختی آنیمای مثبت است که روان تشنه و فرسوده مرد را سیراب کرده و او را از ظلمت ناامیدی به روشنایی امید و زندگی بازمی‌گرداند (بارگ، ۲۰۱۳). به همین ترتیب، در حکایت دانشمند عاشق (حکایت ۹)، عشق (آنیمای) به نیرویی بدل می‌شود که تحمل رنج و ملامت را ممکن می‌سازد. دانشمند با وجود سرزنش دیگران، صبر بر جفای معشوق را آسان‌تر از صبر بر ندیدن او می‌داند. این نشان می‌دهد که ارتباط با آنیما، به زندگی او چنان معنای عمیقی بخشیده که رنج‌های بیرونی در برابر آن اهمیت خود را از دست می‌دهند.

جدال آنیما و ساختارهای خودآگاه: تقابل عشق و عقل، تقوی و تسلیم

یکی از پویاترین و عمیق‌ترین جنبه‌های تحلیل روانشناختی گلستان، به تصویر کشیدن جدال درونی میان نیروی قدرتمند و ناهشیار آنیما با ساختارهای آگاهانه شخصیت، یعنی «پرسونا» یا نقاب اجتماعی است که در قالب مفاهیمی چون «عقل»، «تقوی» و «آبروی اجتماعی» خود را نشان می‌دهد. سعدی با مهارتی کم‌نظیر، این نبرد روانی را در شخصیت‌های مختلف بازنمایی می‌کند و نشان می‌دهد که نیروهای ناهشیار اغلب بر منطق آگاهانه غلبه می‌کنند. حکایت پارسای گرفتار عشق (باب پنجم، حکایت ۳)، بیانیه صریح این جدال است. پارسا که مورد ملامت قرار می‌گیرد که چرا «عقل نفیس» را فدای «نفس خسیس» کرده، در پاسخ، به قدرتی برتر از عقل و تقوی اعتراف می‌کند: «هر کجا سلطان عشق آمد، نمائد / قوت بازوی تقوی را محل». در اینجا، «عشق» همان نیروی تسخیرگر آنیماست که در برابر آن، تمام ساختارهای دفاعی خودآگاه (تقوی) فرو می‌ریزد. این اعتراف، بیانگر آگاهی عمیق سعدی از سلسله‌مراتب نیروهای روانی در وجود انسان است.

این تقابل در حکایت پیرمرد و دختر جوان (باب ششم، حکایت ۲)، به شکلی کنایه‌آمیزتر به نمایش درمی‌آید. پیرمرد با تکیه بر «عقل و ادب» و منطق یک مرد «پخته، پرورده، جهان‌دیده»، تلاش می‌کند تا دختر جوان را به همسری با خود قانع کند. تمام استدلال‌های او، محصول من آگاه و پرسونا یا نقاب اجتماعی او به عنوان یک پیر خردمند است. اما تمام این براهین عقلانی، با یک جمله غریزی و برآمده از طبیعت زن جوان در هم می‌شکند: «زن جوان را اگر تیری در پهلوی نشیند، به که پیری». این پاسخ، ضربه‌ای مهلک به تمامیت ساختار منطقی پیرمرد است و نشان می‌دهد که نیروی طبیعی زندگی (که آنیما نماینده آن در روان مرد است) از قوانین خشک عقل پیروی نمی‌کند. سعدی در این حکایات نشان می‌دهد که یکپارچگی واقعی شخصیت، نه در سرکوب نیروهای ناهشیار به نفع عقل، بلکه در پذیرش و گفتگو میان این دو قطب متضاد حاصل می‌شود.

نمادهای آنیمایی: تجلی زنانگی در طبیعت و مفاهیم انتزاعی

کارکرد آنیما در گلستان تنها به شخصیت‌های انسانی محدود نمی‌شود. سعدی به شکلی شهودی، این کهن‌الگو را در نمادهای طبیعت و مفاهیم انتزاعی نیز متجلی می‌سازد که این امر، عمق پیوند او با ناخودآگاه جمعی را نشان می‌دهد. بر اساس نظریه یونگ، مفاهیمی چون زمین، آب، غار، باغ، و به طور کلی هر آنچه دربرگیرنده، زاینده و پرورش‌دهنده است، جنبه‌ای زنانه و آنیمایی دارد. در حکایت قطره و سیل (باب هشتم، حکایت ۵۹)، سعدی می‌گوید: «اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد». این تصویر، استعاره‌ای قدرتمند از فرآیند رشد و تکامل روانی است. قطره، رود، برکه و دریا همگی نمادهای کلاسیک آنیما هستند که تداعی‌گر مراحل مختلف رشد و حرکت به سوی تمامیت می‌باشند. قهرمان روانشناختی نیز همچون قطره‌ای است که با پیوستن به جریانی بزرگ‌تر (ناخودآگاه جمعی)، به یکپارچگی و قدرت دست می‌یابد.

علاوه بر این، در حکایاتی که پیش‌تر ذکر شد، نمادهای طبیعی نقش مهمی در تقویت فضای آنیمایی دارند. به عنوان مثال، در داستان عابد فریب‌خورده، او را به «بستان‌سرای خاص ملک» می‌برند که «مقامی دلگشای روان‌آسای» است و در آن «گل سرخ» و «سنبُل» خودنمایی می‌کنند. این باغ، خود نمادی از رحم، فضایی زنانه و دربرگیرنده است که زمینه را برای فعال شدن آنیمای سرکوب‌شده عابد فراهم می‌کند. همچنین در حکایت جوان تشنه، آب به عنوان عنصری حیات‌بخش و نماد آنیما ظاهر

می‌شود. استفاده مکرر از این نمادها در سراسر گلستان نشان می‌دهد که برای سعدی، آنیما تنها یک تصویر انسانی نیست، بلکه نیرویی حیاتی است که در کل طبیعت جاری است و درک آن برای فهم کامل پیام‌های روانشناختی او ضروری است.

تحلیل حکایات منتخب نشان داد که کهن‌الگوی آنیما، به عنوان میراثی از ناخودآگاه جمعی، نیرویی بالقوه در روان شخصیت‌های مرد گلستان است که در شرایط داستانی مناسب فعال شده و سرنوشت آن‌ها را رقم می‌زند. این پژوهش مشخص کرد که سعدی به شکلی شهودی، تجلیات گوناگون این کهن‌الگو را در آثار خود به کار برده است. آنیما در گلستان تنها در تصویر «معشوق» یا «زن روسپی» خلاصه نمی‌شود، بلکه در گستره وسیعی از نمادها تجسم می‌یابد؛ از جمله مفاهیم مادرانه و زنانه طبیعت مانند گیاه، خاک، آب، چشمه و درخت گرفته تا مفاهیم انتزاعی تری چون بهشت، جاودانگی و حتی نمادهای تاریکی مانند دیو که همگی به نوعی بازتاب‌دهنده این نیروی روانی زنانه هستند. همانطور که در تحلیل‌ها مشاهده شد، قدرت این کهن‌الگو در تسخیر روان شخصیت‌ها به وضوح قابل ردیابی است؛ از مرد پارسایی که در برابر «سلطان عشق» سپر تقوی را می‌اندازد و به ناتوانی خود اعتراف می‌کند، تا پادشاهی که طرد شدن از سوی کنیزک، آنیمای منفی او را به شکل خشمی ویرانگر فعال می‌سازد، و یا پیرمردی که با منطق و استدلال می‌کوشد نیروی طبیعی آنیما را در معشوقه جوانش رام کند و شکست می‌خورد. این نمونه‌ها همگی تأییدی بر یافته اصلی این پژوهش است که آنیما در جهان داستانی گلستان، قدرتی دوگانه دارد: نیرویی که هم می‌تواند سازنده و تعالی‌بخش باشد و هم ویرانگر و سقوط‌آفرین، و سعدی با استادی تمام این دو چهره متضاد روان انسان را به تصویر کشیده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی آنیما در گلستان سعدی بر اساس روان‌شناسی تحلیلی یونگ انجام شد. یافته‌ها نشان داد که کهن‌الگوی آنیما در این اثر، فراتر از یک مؤلفه ادبی، به مثابه یک سازوکار روایی-تربیتی عمل می‌کند. به عبارت دیگر، سعدی با به کارگیری این کهن‌الگو، داستان را به ابزاری برای کالبدشکافی روان انسان و آموزش غیرمستقیم مخاطب تبدیل می‌کند (مجد و غلامی شعبانی، ۱۳۹۸). این رویکرد، تمایز بنیادین این

پژوهش را با تحقیقات پیشین آشکار می‌سازد. در حالی که عمده‌ی پژوهش‌های گذشته بر تجلی آنیمای مثبت در تصویر «معشوق آرمانی» در شعر غنایی فارسی متمرکز بوده‌اند (افرانی ارگی و مشهور، ۱۳۹۷؛ جم زاده، ۱۳۹۳)، این تحقیق نشان داد که در بافت نثر حکایاتی و واقع‌گرای گلستان، این وجه آنیمای منفی و جدال آن با ساختارهای خودآگاه است که نقشی محوری‌تر و پویاتر ایفا می‌کند. سعدی با روایت سقوط عابد زاهد و خشم ویرانگر پادشاه، صرفاً یک داستان عبرت‌آموز تعریف نمی‌کند، بلکه یک «مورد بالینی» از پیامدهای عدم یکپارچگی روانی را به مخاطب ارائه می‌دهد و این هشدار را صادر می‌کند که سرکوب نیروی ناهشیار آنیما، فارغ از جایگاه و نقاب اجتماعی (پرسونای پارسایی یا قدرت)، به فروپاشی روانی منجر خواهد شد (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۹).

یکی از وجوه تمایز اصلی این پژوهش، آشکار ساختن این نکته است که سعدی از کهن‌الگوی آنیما به عنوان ابزاری قدرتمند برای به چالش کشیدن و واسازی «پرسونا» یا نقاب اجتماعی شخصیت‌ها بهره می‌برد. در حکایت پیرمرد و دختر جوان، شاهد تقابل تمام‌عیار میان منطق، استدلال و «عقل و ادب» پیرانه (پرسونا) با نیروی طبیعی، غریزی و شهودی زندگی (که آنیما در روان مرد نماینده آن است) هستیم و سعدی عاملدانه پیروزی را از آن نیروی طبیعی می‌داند (پرین، ۲۰۲۴). این رویکرد، تصویر سنتی از سعدی به عنوان حکیمی که همواره برتری مطلق عقل را تبلیغ می‌کند، به چالش می‌کشد. در مقابل، این پژوهش سعدی را به عنوان یک روان‌شناس ژرف‌نگر معرفی می‌کند که به خوبی از محدودیت‌های من‌آگاه و قدرت تسخیرگر نیروهای ناهشیار آگاه است. او به شکلی شهودی دریافته بود که سلامت و «تمامیت روانی»، آنگونه که قرن‌ها بعد در کانون روان‌شناسی تحلیلی یونگ قرار گرفت، نه از طریق حذف یکی از قطب‌های متضاد روان به نفع دیگری، بلکه از طریق پذیرش، رویارویی و در نهایت یکپارچه‌سازی این تضادها (عقل و احساس، تقوی و عشق، خودآگاه و ناهشیار) حاصل می‌شود. با تلفیق و تحلیل نظام‌مند یافته‌های این پژوهش، می‌توان به یک الگوی نظری نوآورانه دست یافت که به مثابه یک کلید تفسیری برای فهم رویکرد روانشناختی سعدی عمل می‌کند. این الگو را که «مثلت روانشناختی سعدی» در مدیریت آنیما می‌نامیم، نشان می‌دهد که شخصیت‌های مرد در گلستان در مواجهه با نیروی آنیما، ناگزیر در یکی از سه مسیر اصلی قرار می‌گیرند که سرنوشت روانی و داستانی آن‌ها را تعیین می‌کند:

مسیر سرکوب و سقوط: این مسیر، سرنوشت شخصیت‌هایی چون عابد زاهد و پادشاه خشمگین است. در این الگو، شخصیت با انکار، سرکوب و نادیده گرفتن جنبه‌های احساسی و زنانه روان خود (آنیما)، آن را به یک نیروی تاریک، متخاصم و تسخیرگر در ناخودآگاه خویش تبدیل می‌کند. این انرژی سرکوب‌شده، در بزنگاهی حساس، با قدرتی ویرانگر به سطح آگاهی هجوم آورده و باعث فروپاشی ناگهانی و انفجاری پرسونای شکننده شخصیت (نقاب تقوی یا قدرت) می‌شود. نتیجه این فرآیند، سقوط اخلاقی، از دست دادن کنترل و اضمحلال روانی است (یاداو و یاداو، ۲۰۲۴).

مسیر پذیرش و تعالی: این مسیر، راهی است که قهرمانانی چون جوان عاشق در دریا و دانشمند مبتلا به عشق طی می‌کنند. در این الگو، شخصیت نه تنها وجود نیروی آنیما را انکار نمی‌کند، بلکه آن را به عنوان بخشی اصیل و ارزشمند از وجود خود به رسمیت شناخته و آگاهانه می‌پذیرد. این پذیرش آگاهانه، انرژی بالقوه ویرانگر آنیما را به نیرویی مثبت، خلاق و تعالی‌بخش تبدیل می‌کند که به ایثار، معنابخشی به رنج‌ها، و حرکت در مسیر دشوار «تفرد» و تمامیت روانی می‌انجامد. در این مسیر، عشق نه یک بیماری، بلکه یک نیروی شفا بخش و تکامل‌دهنده است (دیوید کو، ۲۰۲۱).

مسیر جدال و آگاهی: این مسیر، پویاترین و شاید واقع‌گرایانه‌ترین الگوی روانشناختی در گلستان است که در شخصیت‌هایی مانند پارسای گرفتار عشق تجلی می‌یابد. در اینجا، شخصیت در میانه یک تعارض شدید و دردناک میان ساختار خودآگاه (عقل و تقوی) و نیروی ناهشیار آنیما (عشق) به دام افتاده است. نکته کلیدی و تمایز این الگو، آگاهی شخصیت از این جدال است. او نه کاملاً تسلیم می‌شود و نه آن را با موفقیت سرکوب می‌کند، بلکه به وجود این «سلطان عشق» در درون خود اعتراف می‌کند. این آگاهی از تضاد درونی، که یونگ آن را «نگه داشتن تنش میان اضداد» می‌نامد، خود اولین و مهم‌ترین گام به سوی یکپارچگی است و نشان‌دهنده عمق نگاه سعدی به فرآیند پیچیده و تدریجی خودشناسی است (مرساند، ۲۰۲۵). این مثلث روانشناختی، چارچوبی نوآورانه و یک ابزار تحلیلی کارآمد برای نقد روانشناختی شخصیت در گلستان فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که سعدی به طور نظام‌مند، پیامدهای مختلف نحوه مواجهه با این نیروی بنیادین درونی را برای مخاطب خود ترسیم کرده است.

این پژوهش با تحلیل نظام‌مند کهن‌الگوی آنیما در حکایات گلستان، اثبات کرد که این شاهکار جاودان نثر فارسی، علاوه بر ابعاد شناخته‌شده ادبی،

اخلاقی و تعلیمی، گنجینه‌ای غنی و شگفت‌انگیز از شهودهای روانشناختی است. نتایج به وضوح نشان داد که سعدی با به کارگیری هنرمندانه وجوه دوگانه آنیمای مثبت و منفی، نه تنها داستان‌هایی جذاب و به یادماندنی خلق کرده، بلکه به شکلی نمادین، نقشه راهی برای فرآیند دشوار «تفرد» و رسیدن به تمامیت روانی پیش روی مخاطب خود قرار داده است. ارائه «مثلث روانشناختی سعدی» به عنوان دستاورد محوری و نظری این پژوهش، ابزاری جدید برای نقد روانشناختی گلستان و دیگر متون کلاسیک فراهم می‌آورد و می‌تواند مبنایی برای تحقیقات آینده در این حوزه باشد. در راستای گسترش این حوزه مطالعاتی، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی سایر کهن‌الگوهای محوری یونگ در حکایات گلستان، به ویژه کهن‌الگوی «سایه» پردازند. تحلیل تعامل میان آنیما و سایه در شخصیت‌هایی مانند پادشاه خشمگین می‌تواند به درک جامع‌تری از دینامیسم ناخودآگاه در جهان‌بینی سعدی منجر شود. همچنین، انجام یک مطالعه تطبیقی بر روی کاربست کهن‌الگوی آنیما در نثر واقع‌گرای گلستان در مقایسه با شعر آرمان‌گرای بوستان، می‌تواند تفاوت‌های رویکرد سعدی را در دو ژانر مختلف ادبی آشکار سازد. این پژوهش در نهایت نشان داد که بازخوانی متون کلاسیک با ابزارهای نقد مدرن، نه تنها امری ممکن، بلکه ضروری است؛ زیرا این رویکرد می‌تواند لایه‌های معنایی نوینی را آشکار ساخته و ارتباط این آثار جاودان را با دغدغه‌ها، بحران‌ها و نیازهای روانشناختی انسان معاصر بیش از پیش مستحکم و معنادار سازد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: کلیه اصول اخلاقی در پژوهش حاضر رعایت شده است. این پژوهش از نوع تحلیل متن بوده و فاقد آزمودنی انسانی یا حیوانی است. تمامی مراحل پژوهش، اصالت متون و پابندی به اصول استناد و ارجاع‌دهی دقیق به منابع (از جمله آثار سعدی، یونگ و سایر پژوهشگران) مدنظر قرار گرفته و از هرگونه سرقت علمی پرهیز شده است.

حامی مالی: این پژوهش بدون حمایت مالی انجام شد.

نقش هر یک از نویسندگان: نویسندگان مقاله، مسئولیت تمام جنبه‌های پژوهش، از ایده اولیه و طراحی مفهومی گرفته تا مطالعه منابع، تحلیل داده‌ها و نگارش نهایی مقاله را بر عهده داشته است.

تضاد منافع: نویسندگان هیچگونه تضاد منافی را در رابطه با این پژوهش اعلام نمی‌کنند.

تشکر و قدردانی: از داوران محترمی که با نظرات دقیق و سازنده خود به بهبود کیفیت این مقاله یاری رساندند، صمیمانه قدردانی می‌گردد.

منابع

References

انصاری فرد، غلامرضا؛ اردلانی، شمس الحاجیه؛ حسینی کازرونی، سیداحمد (۱۳۹۵). تحلیل محتوایی مثل ها در «گلستان» سعدی و «یکی بود و یکی نبود» جمال زاده. فصلنامه تحقیقات تعلیمی و غنائی زبان و ادب فارسی، ۲۹، ۳۵-۵۶.

https://journals.iau.ir/article_525791.html

رحمانی، فاتح؛ مرادی، محمدهادی و رضایی، فرزین (۱۳۸۹). بررسی گلستان سعدی با تکیه بر یافته های روان تحلیل گری. مجله بوستان ادب، ۲(۳)، ۹۱-۱۱۹.

Doi: 10.22099/jba.2012.308

مجد، امید و غلامی شعبانی، شفق (۱۳۹۸). روش های اقناع مخاطب در گلستان سعدی. زبان و ادبیات فارسی، ۲۷(۳۱)، ۱۷۹-۱۹۳.

<http://jppll.khu.ac.ir/article-1-3573-fa.html>

ترابی، زینب؛ نودهی، کبری و ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۹۸). موثرترین شیوه های جذب مخاطب با محوریت ادب تعلیمی در بوستان و گلستان سعدی با اثرپذیری از قرآن کریم. پژوهش های ادبی قرآنی، ۷(۴)، ۱-۲۴.

Doi:20.1001.1.23452234.1398.7.4.1.5

یاوری، حورا (۱۳۹۶). روان کاوی و ادبیات. تهران: نشر تاریخ ایران. خردمند عبدالرضا، عزیزی مجید، حکمت شاهرخ. (۱۴۰۲). بررسی کهن الگوی پیرخردمند گلستان سعدی از دیدگاه روان شناسی تحلیلی یونگ. مجله علوم روانشناختی، ۲۲(۱۲۸): ۲۷۰-۲۵۹.

<http://psychologicalscience.ir/article-1-2122-fa.html>

جم زاده، الهام (۱۳۹۳). آنیما در شعر شاملو. چاپ اول. تهران: انتشارات نگاه. حرّی، ابوالفضل. (۱۳۸۸). کارکرد کهن الگوها در شعر کلاسیک و معاصر فارسی. فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی، ۵(۱۵)، ۱-۱۷.

https://journals.iau.ir/article_511839.html

خسروی، اشرف. (۱۳۹۹). شاهنامه از دیدگاه روان شناسی تحلیلی یونگ. چاپ سوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

صرفی، محمدرضا و عشقی، جعفر. (۱۳۸۷). نموده های مثبت آنیما در ادبیات فارسی. نقد ادبی، ۱(۳)، ۵۹-۸۷.

<https://sid.ir/paper/158228/fa>

افرانی ارگی، آزاده و مشهور، پروین دخت (۱۳۹۷). آنیمای معشوق درغزل های عطار بر پایه نقد کهن الگویی یونگ. پژوهشنامه ادب غنائی، ۱۶(۳۰)، ۹-۳۰.

Doi:10.22111/jllr.2018.4074

Aghraniargi, A., & Mashhoor, P. (2018). Beloved's Anima in Attar's Ghazalyat (Based on Jung's archetypal criticism). *Journal of Lyrical Literature Researches*, 16(30), 9-30. (in persian). Doi:10.22111/jllr.2018.4074

Ansari Fard, G., Ardelani, S. H., & Hosseini Kazerooni, S. A. (2016). A content analysis of proverbs in Saadi's "Golestan" and Jamalzadeh's "Yeki Bood va Yeki Nabood". *Quarterly Journal of Educational and Lyrical Research in Persian Language and Literature*, 8(29), 35-56. (In Persian) https://journals.iau.ir/article_525791.html

Bargh, J. A. (2013). *Social psychology and the unconscious: The automaticity of higher mental processes*. Psychology Press.

Davidko, N. (2021). Organic Archetypal Patterns in Literature: Origin, Meanings, Interpretations. *Athens Journal of Philology*, 8(3), 231-252. Doi:10.30958/ajp.8-3-4

Gijo, D., & George, K. (2021). Archetypal Criticism: A Brief study of the Discipline and the Sempiternal Relevance of its Pioneers. *International Journal of English Literature and Social Sciences*, 6(2), 054-060. Doi:10.22161/ijels.62.11

Hobson, R. F. (2018). *The archetypes of the collective unconscious*. In *Analytical Psychology* (pp. 66-75). Routledge.

Horri, A. (2009). The function of archetypes in classical and contemporary Persian poetry. *Journal of Mystical Literature and Mythological Studies*, 5(15), 1-17. https://journals.iau.ir/article_511839.html

Hunt, H. T. (2012). A collective unconscious reconsidered: Jung's archetypal imagination in the light of contemporary psychology and social science. *Journal of Analytical Psychology*, 57(1), 76-98. Doi:10.1111/j.1468-5922.2011.01952.x

Jamzadeh, E. (2014). *Anima in Shamlu's poetry*. Negah Publications. (in persian).

Jung, B. J. (2020). *Revisioning anima and animus: A paradigm of queer otherness in the psyche*. Fuller Theological Seminary, School of Psychology.

Jung, C. G., & Hull, R. F. C. (2023). *The archetypes of the collective unconscious*. In *Collected works of CG Jung* (pp. v7_90-v7_113). Routledge.

kheradmand A, azizi M, hekmat S. (2023). Examining the archetype of the wise old man in Golestan Saadi from the perspective of Jung's analytical psychology. *Journal of Psychological Science*.

- 22(128), 259-270. (in persian) <http://psychologicalscience.ir/article-1-2122-fa.html>
- Khosravi, A. (2020). *Shahnameh from the perspective of Jungian analytical psychology* (3rd ed.). Elmi va Farhangi Publications. (in persian).
- Knight, S. D. (2017). *Archetypal Psychology and the Sublime in Filmmakers, Image, and Psyche*. Pacifica Graduate Institute.
- Majd O, Gholami Shabani S. (2019). Methods of Persuading the Reader in Golestan by Saadi. *Persian Language and Literature*; 27 (86):179-193. (in persian) <http://jpll.khu.ac.ir/article-1-3573-fa.html>
- Meersand, P. (2025). Keeping Our Development on Track: Introduction to the Section on Challenges and Innovations in Child Psychoanalysis. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 78(1), 88-92. <https://doi.org/10.1080/00797308.2024.2422277>
- Mills, J. (2019). The myth of the collective unconscious. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 55(1), 40-53. [Doi:10.1002/jhbs.21945](https://doi.org/10.1002/jhbs.21945)
- Olejarczyk, A. (2018). Collective Memory and Common Imagination—Archetypes in the Perspective of the Theory of Sign. In *Contemporary Influences of CG Jung's Thought* (pp. 96-115). Brill. [Doi:10.1163/9789004336636_007](https://doi.org/10.1163/9789004336636_007)
- Perrin, J. (2024). The animus: Making the anima and animus theories of Jungian and post-Jungian psychology fully queer-compatible. *Psychological Perspectives*, 67(4), 394-402. <https://doi.org/10.1080/00332925.2024.2442281>
- Rahmani, F., Moradi, M. H., & Rezaei, F. (2010). A psychoanalytic study of Saadi's *Golestan*. *Bustan-e Adab*, 2(3), 91-119. [Doi: 10.22099/jba.2012.308](https://doi.org/10.22099/jba.2012.308) (in persian).
- Saiz, M. E., & Grez, C. (2022). Inner-outer couple: anima and animus revisited. New perspectives for a clinical approach in transition. *Journal of Analytical Psychology*, 67(2), 685-700. [Doi:10.1111/1468-5922.12789](https://doi.org/10.1111/1468-5922.12789)
- Sarfi, M. R., & Eshghi, J. (2008). Positive manifestations of the Anima in Persian literature. *Literary Criticism*, 1(3), 59-87. <https://sid.ir/paper/158228/fa>
- Tameryan, T. Y., Zheltukhina, M. R., Sidorova, I. G., & Shishkina, E. V. (2019). Stereotype component in the structure of ethnocultural archetype (on internet-blogs). *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. [Doi:10.15405/epsbs.2019.03.02.200](https://doi.org/10.15405/epsbs.2019.03.02.200)
- Torabi, Z., Nodehi, K., & Ebrahimi, E. (2020). The Most Effective Methods of Audience Attraction Centering on Educational Literature in Sa'adi's Bustan and Gulistan Influenced by the Holy Qur'an. (in persian) [Doi:10.23452234.1398.7.4.1.5](https://doi.org/10.23452234.1398.7.4.1.5)
- Yadav, V., & Yadav, N. (2024). Beyond sustainability, toward resilience, and regeneration: An integrative framework for archetypes of regenerative innovation. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 25(4), 849-879. [Doi:10.1007/s40171-024-00418-8](https://doi.org/10.1007/s40171-024-00418-8)
- Yavari, H. (2017). *Psychoanalysis and literature*. Tehran: Tarikh-e Iran. (in persian).